
Η βία στην ελληνική τηλεόραση και τα τηλεοπτικά πρότυπα που συνδέονται με τα δύο φύλα: Τα αποτελέσματα μιας έρευνας

της Στέλλας Π. Παπαμιχαήλ
Κοινωνιολόγου,
Υποψηφίας Διδάκτορος στον Τομέα Εγκληματολογίας
του Παντείου Πανεπιστημίου

Στη σύγχρονη κοινωνία η επιστημονική πρόοδος και η τεχνολογική ανάπτυξη έφεραν τον άνθρωπο μπροστά σε μια νέα πραγματικότητα. Ο σύγχρονος άνθρωπος μπορεί να στέκεται υπερήφανος μπροστά στις ανακαλύψεις του και τα τεχνολογικά επιτεύγματά του, να δίνει απαντήσεις και λύσεις σε προβλήματα που τις προηγούμενες δεκαετίες απασχόλησαν ολόκληρη την ανθρωπότητα. Οι εξελίξεις είναι ραγδαίες και οι ρυθμοί πολύ έντονοι. Κάθε μέρα και μια νέα ανακάλυψη, κάθε στιγμή και άλλη μια πρόκληση στην οποία οι άνθρωποι καλούνται να απαντήσουν. Η ανθρώπινη πρόοδος μπορεί να μας κάνει όλους υπερήφανους. Εντούτοις, υπάρχουν πολλές -κοινωνικού κυρίως ενδιαφέροντος- καταστάσεις που γεννούν έντονες αντιδράσεις και κοινωνικό προβληματισμό. Η κοινωνική ανισότητα και εκμετάλλευση που βιώνουν πολλές κατηγορίες συνανθρώπων μας, μέσα από τον οικονομικό και κοινωνικό τους αποκλεισμό, από την εγκατάλειψη και την κοινωνική απομόνωση, μέσα από τη βία και την κακοποίησή τους, είναι μόνο ένα μέρος από τα τεράστια κοινωνικά προβλήματα που έχουν να αντιμετωπίσουν οι σύγχρονες κοινωνίες, για τα οποία κάθε άλλο παρά υπερήφανοι θα πρέπει να αισθανόμαστε.

Ένα κοινωνικό πρόβλημα που θα απασχολήσει τη δικιά μας ανάλυση είναι η βία κατά των γυναικών και τα μέσα που χρησιμοποιούνται για την αναπαραγωγή των κοινωνικών στερεοτύπων, που ακόμη και στις σύγχρονες κοινωνίες φαίνεται ότι ενισχύουν τη διάκριση και βαθαίνουν την ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων.

Η ενασχόλησή μου με τα θέματα που αφορούν την κακοποίηση των γυναικών στη σύγχρονη ελληνική οικογένεια, που αποτελεί το αντικείμενο της διδακτορικής μου διατριβής, με οδήγησε σε μια σκληρή και θλιβερή διαπίστωση: Η βία, σωματική, σεξουαλική και ψυχική, κατά

των γυναικών είναι μία πραγματικότητα στα πλαίσια της ελληνικής οικογένειας και κοινωνίας. Καθημερινά σημειώνονται κρούσματα καταπάτησης των δικαιωμάτων των γυναικών (σωματική κακοποίηση, σεξουαλική εκμετάλλευση, υποβιβασμός και εξευτελισμός τους). Εντούτοις, η βία κατά των γυναικών και άλλων κοινωνικών ομάδων φαίνεται ότι όχι μόνο δεν αποδοκιμάζεται από την κοινωνία στο σύνολό της, αλλά συγκεντρώνει την κοινωνική ανοχή μέσα από ένα χλιαρό κοινωνικό έλεγχο. Σε πολλές περιπτώσεις το μοντέλο βίαιης συμπεριφοράς κατά των γυναικών έρχεται να ενισχύσει τα φυλετικά στερεότυπα και να βαθύνει το χάσμα της φυλετικής ανισότητας μέσα από την αναπαραγωγή μύθων και ιδεολογιών. Οι ευθύνες μοιράζονται σε όλους τους κοινωνικούς φορείς, με έμφαση στην Οικογένεια και στην Εκπαίδευση. Όμως, στη σύγχρονη κοινωνία ο ρόλος των ΜΜΕ, και ιδιαίτερα της τηλεόρασης, στην εκμάθηση και αναπαραγωγή προτύπων και αξιών είναι καθοριστικός.

Η τηλεόραση, ως μία από τις σημαντικότερες ανακαλύψεις του αιώνα μας, εξετάζεται βάσει των ιδιαιτεροτήτων της και των ιδιοτήτων της, που την καθιστούν ένα ελκυστικό και πειστικό μέσο καταγραφής και αναπαραγωγής της κοινωνικής πραγματικότητας.

Η παρουσίασή μας θα στηριχτεί στα αποτελέσματα της επιστημονικής έρευνας που αφορά τη μέτρηση της τηλεοπτικής βίας, όπως προβάλλεται από τους ελληνικούς τηλεοπτικούς σταθμούς, και την ανάλυση των τηλεοπτικών στερεοτύπων που αφορούν τη διαφοροποίηση στην εκδήλωση επιθετικών συμπεριφορών και θυματοποίησης μεταξύ των δύο φύλων. Ο προβληματισμός μας κινείται σε δύο επίπεδα: α) Την επίδραση που μπορεί να έχει το τηλεοπτικό πρότυπο της βίαιης συμπεριφοράς στη διαμόρφωση της κοινωνικής συμπεριφοράς

και β) Τη συμμετοχή της τηλεόρασης στην αποδυνάμωση των κοινωνικών αναστολών σε σχέση με την εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς κατά των γυναικών μέσα από τη διαδικασία αναπαραγωγής των φυλετικών στερεοτύπων, που θέλουν τη γυναίκα παθητικό θύμα συγκεκριμένων μορφών βίας και τον άντρα επιθετικό δράστη.

Η τηλεόραση στη θέση του κατηγορούμενου: Η δύναμή της και η κριτική που δέχεται

Η τηλεόραση, ως ένα από τα πιο σύγχρονα και δημοφιλή Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, δέχεται σφοδρή κριτική σχετικά με το ρόλο της στη σύγχρονη κοινωνία και την επίδραση που ασκεί πάνω στο κοινό της. Μεταξύ άλλων, κατηγορείται ότι συντελεί στη δημιουργία αδιάφορων πολιτών και στην αύξηση των κρουσμάτων βίας.

Υποστηρίζεται ότι η υπερβολική παρακολούθηση τηλεόρασης παραμορφώνει την αίσθηση του χρόνου, εθίζει το θεατή στην παθητική παρακολούθηση, συνθλίβει ή εξαφανίζει τις άλλες εμπειρίες, αδυνατίζει τις ανθρώπινες σχέσεις, αφού μειώνει στο ελάχιστο τις ευκαιρίες για συντροφιά και κουβέντα ανάμεσα στους ανθρώπους¹. Ο ρόλος της τηλεόρασης στην οικογενειακή ζωή είναι αμφίβολος: ενώ εμποδίζει τα μέλη να διασκορπιστούν, δεν προσφέρει καμία βοήθεια προσέγγισης μεταξύ τους.

Με συχνή και πολύωρη παρακολούθηση τηλεοπτικών προγραμμάτων, αρχίζει ο διαχωρισμός ανάμεσα στο πραγματικό και στο μη πραγματικό να γίνεται όλο και πιο ανεπαίσθητος και να συγχέονται τα όρια. Οι εμπειρίες από την τηλεόραση μπορεί να γεννήσουν στο θεατή αυταπάτες ότι ζει πραγματικά αυτό που συμβαίνει στην οθόνη και να οργανώσει τη ζωή του σύμφωνα με τα τηλεοπτικά πρότυπα. Ειδήσεις και τηλεοπτικές ταινίες προβάλλουν συγκεκριμένες κατηγορίες του πληθυσμού ως πιθανά θύματα και δράστες εγκληματικών συμπεριφορών ή αντικοινωνικής δράσης, γεγονός που ενισχύει τα κοινωνικά στερεότυπα και καλλιεργεί έντονα αισθήματα ανασφάλειας και φόβου απέναντι στο έγκλημα, μέσα από την προσλαμβάνουσα απειλή ή έκθεση στη βία. Τα τηλεοπτικά στερεότυπα φαίνεται ότι κατευθύνουν, σε μεγάλο βαθμό, τις επιλογές του κοινού σε σχέση με το κυνήγι και την υιοθέτηση οικονομικο-κοινωνικά επιτυχημένων προτύπων, την επιλογή της βίας και της επιθετικότητας ως καταλλήλων μέσων επίλυσης των κοινωνικών συγκρούσεων και διαφορών.

Η υπερβολική παρακολούθηση τηλεόρασης δεν θολώνει μόνο τη διάκριση ανάμεσα στο αληθινό και μη αληθινό. Αμβλύνει και την ευαισθησία απέναντι στα πραγματικά γεγονότα², σκληραίνει τον άνθρωπο μπροστά στην οθόνη, αποκοιμίζει τα ηθικά ανακλαστικά του.

Τα παιδιά με εύθραυστο συναισθηματικό κόσμο (ψυχικές διαταραχές, αντικοινωνική συμπεριφορά και προβλήματα προσαρμογής, οικογενειακά προβλήματα κ.ά.) είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένα στην επιρροή της τηλεόρασης και όλα τα αρνητικά επακόλουθα της υπερβολικής τηλεθέασης. Εύκολα, όχι μόνο αντιγράφουν τη βία που προβάλλεται, αλλά καταλήγουν να μεταχειρίζονται τους πραγματικούς ανθρώπους σαν να ήταν στην τηλεοπτική οθόνη.

Ο κατάλογος των κατηγοριών που απευθύνονται στο ρόλο της τηλεόρασης και τις αρνητικές της επιδράσεις πάνω στα άτομα, και ιδιαίτερα τα παιδιά, είναι μακρός και θα μπορούσαμε να συνεχίσουμε με τις κατηγορίες αυτές για πολύ. Αξίζει όμως να είμαστε περισσότερο προσεκτικοί στην κριτική που ασκούμε και απέναντι στην τάση που υπάρχει με ευκολία να υπεραπλουστεύουμε το θέμα και να αποδίδουμε σχέσης αιτίας- αποτελέσματος σε ένα πρόβλημα που είναι σύνθετο και περιλαμβάνει πολλές παραμέτρους. Η επιστημονική εμπειρία και έρευνα έχει καταλήξει ότι είναι σχεδόν αδύνατον να καθοριστούν σχέσεις αιτίας και αποτελέσματος μεταξύ του τηλεθεατή και των προβλημάτων συμπεριφοράς που μπορεί να εκδηλώσει. Κι αυτό, γιατί είναι εξαιρετικά δύσκολο να διαχωρίσουμε ποιες προσλαμβάνουσες εικόνες έχει το άτομο από την τηλεόραση και ποιες από την ίδια την κοινωνία³.

Η μέτρηση της επίδρασης της τηλεοπτικής βίας στη συμπεριφορά των αποδεκτών της είναι μεθοδολογικά δυσχερής⁴. Κατά γενική ομολογία πάντως, οι ειδικοί επιστήμονες συμφωνούν ότι οι σκηνές τηλεοπτικής βίας που προβάλλονται διογκώνουν και αλλοιώνουν τις πραγματικές διαστάσεις της κοινωνικής βίας, ενώ παράλληλα ασκούν αρνητική επίδραση στο κοινό, και ιδιαίτερα σε άτομα νεαρής ηλικίας. Μια σειρά από εμπειρικές μελέτες και θεωρίες υποστηρίζουν ότι τα προγράμματα τηλεοπτικής βίας μέσα από τις διαδικασίες της μάθησης, του μιμητισμού, της απάμβλυνσης της ηθικής και της «συγκινησιακής ανοσίας» μπορεί να οδηγήσουν στην αύξηση της βίαιης και εγκληματικής συμπεριφοράς. Ειδικότεροι παράγοντες επιδρούν λιγότερο ή περισσότερο στην υιοθέτηση και αφομοίωση προτύπων βίας από έναν τηλεθεατή, κυρίως μικρής ηλικίας. Καθοριστική είναι η διαδικασία της κοινωνικοποίησης του ατόμου που εκφράζεται με τα πρότυπα και τη στάση που έχει διαμορφώσει σχετικά με τη βία, τη θέση δηλαδή που έχει η βία στην κλίμακα αξιών του.

Συμπερασματικά, βλέπουμε ότι η κριτική απέναντι στην τηλεόραση είναι ισχυρή και την τοποθετεί στη θέση του βασικού κατηγορούμενου. Δεν θα πρέπει όμως η τηλεόραση να αποτελεί έναν «βολικό αποδιοπομπαίο τράγο», κατάλληλο να αποσπάσει την προσοχή από τις ευθύνες και το ρόλο των υπολοίπων κοινωνικών φορέων. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι η βία πηγάζει από και κατευθύνεται

1. Winn, M. (1986) «Τηλεόραση: Ένας ξένος στο σπίτι», μτφ. Π. Τσαλίκη, σελ. 35-109.
2. όπ. π., βλ. σημ.1.

3. Χαλαζιάς, Χ. (1997) «Τηλεόραση: Επανάσταση ή έγκλημα;» σελ. 62-85.

4. Ν.Κουράκης (1994), « Δικαιοσύνη και ΜΜΕ», 1ο Νομικό Συνέδριο, Αθήνα, εκδ. Σάκουλα.

προς τις ίδιες τις δομές μιας κοινωνίας και διοχετεύεται μέσα από πολύπλοκα κανάλια στις διάφορες κοινωνικές σχέσεις. Αν πολλά παιδιά διαπράττουν εγκλήματα ενηλίκων, αυτό δεν σημαίνει ότι τα είδαν πρώτα στην τηλεόραση. Τα διαπράττουν, επειδή τα είδαν γύρω τους, μέσα σε κοντινό περιβάλλον. Ο μιμητισμός πολλές φορές είναι άμεσος και δεν χρειάζεται να περάσει μέσα από τα Μ.Μ.Ε⁵.

Ακόμη όμως και αν δεν δεχόμαστε ότι η τηλεοπτική βία ενισχύει την εκδήλωση βίαιων κοινωνικών συμπεριφορών, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι λειτουργεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να επεκτείνει πέρα από τους ισχύοντες κανόνες τα όρια αυτού που θεωρείται αποδεκτή βία. Η ανοχή απέναντι στη βία αυξάνεται και γίνεται αποδεκτό μέσο επίλυσης προβλημάτων⁶. Η τηλεόραση, ως έσχατο μυθοπλαστικό όργανο, παράγει και αναπαράγει τόσες στερεότυπες αξίες, μεταφέρει τόσα σύμβολα της καθημερινότητας με τόση ευχέρεια και ναρκωτική πολλές φορές πειστικότητα, ώστε αδιαμαρτύρητα δεχόμαστε το ψέμα ως γεγονός και το μύθο ως πραγματικότητα⁷. Με αυτή τη σκέψη θα προχωρήσουμε την ανάλυσή μας και θα εξετάσουμε το ρόλο της τηλεόρασης στην παραγωγή και αναπαραγωγή των κοινωνικών στερεοτύπων που συνδέονται με τους ρόλους των δύο φύλων.

Η τηλεόραση και ο ρόλος της στην αναπαραγωγή των κοινωνικών στερεοτύπων

Υποστηρίζεται ότι η τηλεόραση μπορεί να διδάξει μαθήματα γύρω από τον κόσμο, αλλά πρόκειται μάλλον για έναν κόσμο που κυριαρχούν συγκεκριμένοι τύποι ανθρώπων που συμπεριφέρονται με συγκεκριμένους τρόπους στα περιχαρακωμένα όρια προδιαγεγραμμένων ρόλων. Η τηλεόραση, με άλλα λόγια, εκφράζει και αντανακλά έναν αυστηρώς στερεοτυπημένο κόσμο. Οι γυναίκες, για παράδειγμα, παρουσιάζονται στην τηλεόραση μέσα σε ρόλους κυριαρχούμενους, περισσότερο από κυρίαρχους και σε αντίθεση με τους άντρες προβάλλονται ως συχνότερα θύματα εγκληματικής συμπεριφοράς και ειδικών εγκλημάτων (ενδοοικογενειακή βία, σεξουαλική κακοποίηση κ.ά.). Απεικονίζονται συναισθηματικές, παθητικές και εξαρτημένες, σε αντίθεση με τους σκληρούς, ενεργητικούς και ανεξάρτητους άντρες. Εικόνες που ταιριάζουν απόλυτα στα κοινωνικά στερεότυπα και στις θέσεις που δίνουν οι κοινωνίες στα δύο φύλα.

Αυτά τα πορτραίτα και οι ρόλοι μπορεί να καλλιεργήσουν -ιδιαίτερα στα νεαρά άτομα που δεν έχουν μεγάλη κοινωνική εμπειρία- στερεοτυπικές αντιλήψεις σχετικά με τα δύο φύλα, διδάσκοντας κοινωνικά μοντέλα συμπεριφοράς και στάσης απέναντι στους κοινωνικούς ρόλους. Μπορεί επίσης να ενισχύσουν και να διαιωνίσουν

τις κοινωνικές ανισότητες και τις σεξιστικές αντιλήψεις.

Οι έρευνες έχουν αποδείξει ότι τα παιδιά αρχίζουν να αναγνωρίζουν το φύλο τους σε ηλικία 18 μηνών έως και τριών ετών⁸. Το φύλο ενός ατόμου είναι κάτι περισσότερο από μια απλή βιολογική κατηγορία. Ενσωματώνει μια σειρά από αντιλήψεις και πεποιθήσεις, που αφορούν το πώς είμαστε και πώς οφείλουμε να είμαστε μέσα από την εκδήλωση του χαρακτήρα και της προσωπικότητάς μας, καθώς και μέσα από την κοινωνική μας συμπεριφορά. Κάθε κοινωνία έχει προκαθορισμένες προσδοκίες από τα άτομα- μέλη της, που διαφοροποιούνται με βάση τη φυλετική ταυτότητα. Στην ουσία, πρόκειται για ένα σύστημα κοινωνικά καθορισμένων στερεοτύπων, που εφαρμόζονται σε κάθε φύλο. Βάσει αυτών των στερεοτύπων ορίζονται και κατανέμονται οι κοινωνικοί ρόλοι, τους οποίους άντρες και γυναίκες ενθαρρύνονται ή αποτρέπονται να αναλάβουν.

Στο ερώτημα αν και κατά πόσο η τηλεόραση επηρεάζει τις κοινωνικές αντιλήψεις του θεατή- και ιδιαίτερα των παιδιών- που συνδέονται με τα στερεότυπα για τα δύο φύλα, οι έρευνες απαντούν με διάφορους τρόπους. Το να υποθέσουμε ότι η τηλεόραση επιδρά καθοριστικά πάνω σε ένα παθητικό κοινό με μηνύματα σεξιστικού χαρακτήρα, δεν είναι παρά μία υπερπλουστευμένη εικόνα μιας ιδιαίτερα σύνθετης σχέσης. Ο ισχυρός ρόλος που διαδραματίζουν οι γονικές αντιλήψεις και τα πρότυπα συμπεριφοράς μέσα στην οικογένεια, οι πολυάριθμες επιρροές και τα μηνύματα που δέχεται το άτομο από την εκπαίδευση και τις ευρύτερες κοινωνικές συναναστροφές, φαίνεται ότι σχηματίζουν ένα σώμα πεποιθήσεων και κοινωνικών αντιλήψεων πάνω στο οποίο η τηλεόραση έρχεται να ασκήσει τη δική της επιρροή. Ή αλλιώς διατυπωμένο: τα άτομα δεν μεγαλώνουν στο κενό, αλλά μέσα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον, με πρώτη και ισχυρή κοινωνική ομάδα την ίδια την οικογένειά τους και δέχονται πολλαπλές επιρροές κατά τη διαδικασία σχηματισμού των κοινωνικών αντιλήψεων. Η τηλεόραση μπορεί να ενισχύσει ή να αποδυναμώσει τα υπάρχοντα κοινωνικά στερεότυπα, γιατί αποτελεί ένα ελκυστικό και πειστικό όργανο παρουσίασης και αναπαραγωγής της κοινωνικής πραγματικότητας.

Όπως και στην περίπτωση της επιρροής που μπορεί να ασκήσει στο κοινό της η τηλεοπτική βία στην υιοθέτηση αντικοινωνικής και επιθετικής συμπεριφοράς, έτσι και στην περίπτωση της κατασκευής και αναπαραγωγής των κοινωνικών στερεοτύπων μέσα από την τηλεόραση, διαπιστώνουμε ότι η ατομική συμπεριφορά είναι συνέπεια της συνολικής εμπειρίας που έχει ένα άτομο στη ζωή του. Αρχίζει με τη γονική καθοδήγηση, την κοινωνική εκμάθηση και αφομοίωση των στερεοτύπων που συνδέονται με τους ρόλους των δύο φύλων, τους συναισθηματικούς δεσμούς προς την κοινωνική ομάδα που ανήκει και τις κοινωνικές αρχές που στηρίζονται στις μεθόδους επίλυσης των διαφορών και συγκρούσεων στα πλαίσια

5. όπ. π., βλ. σημ. 3.

6. Μ. Σεραφεινίδου (1991), «Κοινωνιολογία των Μ.Μ.Ε.», Αθήνα, εκδ. Gutenberg.

7. όπ. π., βλ. σημ. 6.

8. Gunter, B. & McAleer, J. (1997) «Children and Television», 2nd edition, p. 73.

των διαπροσωπικών και κοινωνικών του σχέσεων. Στη σύγχρονη κοινωνία όπου τα ΜΜΕ έχουν αναλάβει λειτουργίες που σε παλαιότερες εποχές αποτελούσαν μέρος των λειτουργιών της οικογένειας, του σχολείου και άλλων άτυπων φορέων συμμετέχει καθοριστικά στην κοινωνικοποίηση του νεαρού ατόμου και αναλαμβάνει τεράστια ευθύνη σε σχέση με τα πρότυπα συμπεριφοράς που προβάλλει και αναπαράγει.

Στην παρουσίαση της έρευνας που ακολουθεί και βασίζεται στη μέτρηση της τηλεοπτικής βίας στην ελληνική τηλεόραση, θα δούμε πραγματικά ότι το φύλο αποτελεί μία πολύ σημαντική μεταβλητή πάνω στην οποία χιτίζονται μεθοδικά τα τηλεοπτικά στερεότυπα που ταυτίζονται και ενισχύουν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις γύρω από την εικόνα και το ρόλο της γυναίκας και του άντρα στη σύγχρονη κοινωνία.

Η Ταυτότητα της Έρευνας

Η έρευνα αφορά τη μέτρηση της τηλεοπτικής βίας όπως προβάλλεται από τους ελληνικούς κρατικούς και ιδιωτικούς σταθμούς. Η ιδέα και η πρωτοβουλία διεξαγωγής της έρευνας ήταν της καθηγήτριας κ. Μαραγκοπούλου, και πραγματοποιήθηκε με τη συνεργασία των φοιτητών Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου.

Συγκεκριμένα, ομάδες ερευνητών παρακολούθησαν κατά τη χρονική περίοδο 20-25 Νοεμβρίου 1998 τα προγράμματα οκτώ τηλεοπτικών σταθμών κατά τις βραδινές ώρες 9:00 έως 1:00 μ.μ. και κατέγραψαν τις σκηνές βίας. Τα είδη βίας που μας απασχόλησαν ήταν η σεξουαλική παρενόχληση, η σεξουαλική βία (βιασμός ή απόπειρα βιασμού), η σωματική κακοποίηση, η ψυχική βία ή λεκτική επίθεση και η ανθρωποκτονία που παρουσιάζονταν σε όλων των ειδών τα προγράμματα, ακόμη και στις διαφημίσεις. Περισσότεροι από έναν ερευνητές παρακολούθησαν τις ίδιες ώρες το ίδιο κανάλι και πρόγραμμα - ουσιαστικά δημιουργήθηκαν ομάδες ελέγχου - και τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν διασταυρώθηκαν στην προσπάθεια να περιορίσουμε το σφάλμα που μπορεί να προέκυπτε μέσα από την υποκειμενική κρίση του ερευνητή.

Τα αποτελέσματα της έρευνας

Συγκεκριμένα, κατά το διάστημα της μέτρησης (20-25/11) καταγράφηκαν 390 σκηνές τηλεοπτικής βίας που αφορούσαν μόνο ενήλικα θύματα και εντάσσονται στα είδη βίας που ορίσαμε παραπάνω. Ο τηλεοπτικός σταθμός STAR προκύπτει ότι καταλαμβάνει την πρώτη θέση με ποσοστό 32,1% του συνόλου των βίαιων σκηνών, ενώ στη δεύτερη θέση συναντάμε έναν κρατικό σταθμό, την ET1, με ποσοστό 15,1% (Πίνακας 1). Ακολουθούν ο ANTI και ο ΣΚΑΙ με ποσοστά 11,8%, η NET με 11%, το NEW με 9,5% και τέλος το MEGA με ποσοστό 8,7% του συνόλου των βίαιων τηλεοπτικών σκηνών. Σχετικά με την αρνητική πρωτιά του STAR σε βίαιες σκηνές, τα αποτελέσματα πλησιάζουν κατά πολύ τα αποτελέσματα αντίστοιχης

έρευνας του 1996⁹. Η έκπληξη έρχεται από το κρατικό κανάλι ET1, που οι έρευνες¹⁰ το έδιναν σε μια από τις τελευταίες θέσεις στην προβολή βίας. Κατά τη μέτρησή μας η ET1 συμμετέχει με υψηλό ποσοστό στην τηλεοπτική βία, και μάλιστα στις περιπτώσεις της γυναικείας θυματοποίησης σκαρφαλώνει στην κορυφή του πίνακα (37 σκηνές βίας κατά γυναικών)¹¹.

Σε γενικές γραμμές, τα αποτελέσματα της έρευνας, σε σύγκριση με αντίστοιχες έρευνες του 1994 και 1996¹², μας οδηγούν στη διαπίστωση ότι το περιεχόμενο της ελληνικής τηλεόρασης παραμένει βίαιο, και μάλιστα με αυξητικές τάσεις τα τελευταία χρόνια.

Η τηλεοπτική βία μας απασχόλησε όμως και από την πλευρά του φύλου του δράστη και του θύματος. Έτσι, στο σύνολο των 390 σκηνών τηλεοπτικής βίας, οι 244 περιπτώσεις είχαν θύμα άντρα (ποσοστό 62,6%) και οι 146 θύμα γυναίκα (ποσοστό 37,4%) (Πίνακας 1). Σημειώνεται ότι στις περιπτώσεις δεν περιλαμβάνεται η βία κατά ανηλίκων και για τα δύο φύλα¹³. Στο σύνολο των βίαιων συμπεριφορών η πλειοψηφία των τηλεοπτικών δραστηρίων είναι άντρες σε ποσοστό 71,5%, έναντι του 24,1% των γυναικών.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα στοιχεία που συνδέονται με τις μορφές τηλεοπτικής βίας και το φύλο του θύματος. Έτσι, ενώ η γυναικεία τηλεοπτική θυματοποίηση είναι φανερά μικρότερη από την αντρική, υπάρχουν μερικές μορφές βίας που μοιάζουν ότι ακολουθούν ή συνδέονται πολύ έντονα με τις γυναίκες (Πίνακας 2). Συγκεκριμένα, οι πράξεις που αφορούν τη σεξουαλική βία (βιασμός ή απόπειρα βιασμού) και τη σεξουαλική παρενόχληση έχουν στόχο γένους θηλυκού, αφού το 63,6% των τηλεοπτικών βιασμών και το 71,4% των περιπτώσεων σεξουαλικής παρενόχλησης αφορούν γυναίκες θύματα. Τα αντίστοιχα ποσοστά για τους άντρες είναι 36,4% και 28,6%. Μια σημαντική, κατά τη γνώμη μας, διαπίστωση είναι ότι ακόμη και στις περιπτώσεις

9. Σ. Παπαθανασόπουλος (1997), « Η Δύναμη της τηλεόρασης », Αθήνα, εκδ. Καστανιάτη.

10. « Έρευνα για τη συχνότητα των προβαλλόμενων Σκηνών Βίας από την Ελληνική Τηλεόραση » των φοιτητών του τμήματος Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου, Ν. Μπαστέα, « Ζάπινγκ στη βία των καναλιών » εφημ. « ΤΑ ΝΕΑ », 6 Ιουνίου 1994.

11. Ενδεχομένως, η δεδομένη αύξηση της τηλεοπτικής βίας που καταγράφουμε από το κρατικό κανάλι να οφείλεται σε μία ατυχή περίοδο, κατά την οποία προβλήθηκαν συγκεκριμένα προγράμματα βίαιου περιεχομένου. Η επανάληψη της μέτρησης της τηλεοπτικής βίας μέσα από τη συνέχιση της έρευνας - όπως έχει ήδη προγραμματιστεί - θα απομονώσει σημαντικά αυτό το ενδεχόμενο. Ίσως όμως θα πρέπει να αναρωτηθούμε και σε ένα άλλο επίπεδο: Αυτή ή αύξηση προβολής βίαιων προγραμμάτων από το κρατικό κανάλι μπορεί να σημαίνει μία αλλαγή στην τακτική του σταθμού, που υπό την πίεση του ανταγωνισμού επιδιώκει με αυτό τον τρόπο να φτάσει τα ποσοστά τηλεθέασης των ιδιωτικών καναλιών;

12. όπ. π., βλ. σημ. 9 και 10.

13. Έχει γίνει ήδη η μέτρηση των σκηνών βίας κατά ανηλίκων, αλλά τα αποτελέσματα είναι στο στάδιο της επεξεργασίας και ανάλυσης.

που παρουσιάζονται άντρες- θύματα σεξουαλικής βίας ή παρενόχλησης, τα προγράμματα είναι σατιρικού ή κωμικού περιεχομένου. Τα ποσοστά σε αυτή την περίπτωση αντανακλούν στερεότυπα που φαίνεται ότι στη σύγχρονη κοινωνία δεν έχουν ξεπεραστεί και αφορούν την αντιμετώπιση της γυναίκας ως σεξουαλικού υποκειμένου εκμεταλλεύσιμου, που υποκύπτει πάντοτε στις «ορέξεις» των αντρών με ή χωρίς βία. Γι' αυτό άλλωστε μπορούμε να δούμε ή να αποδεχθούμε τη σεξουαλική βία κατά των αντρών μόνο διακωμωδώντας την.

Οι τηλεοπτικές πράξεις που αφορούν βίαιες σωματικές συγκρούσεις, ανθρωποκτονίες ή απόπειρες ανθρωποκτονιών και απειλές σωματικής βλάβης μεταξύ αγνώστων ή φίλων φαίνεται να είναι μια υπόθεση καθαρά «αντρική». Από τα διαφημιστικά τρέιλερ ξένων ταινιών μέχρι τις ειδήσεις και τις ελληνικές σειρές, η σωματική σύγκρουση και βία μεταξύ των αντρών είναι αυτή που προβάλλεται με επιμονή και μεγάλη συχνότητα. Οι περισσότερες διαφωνίες μεταξύ αντρών λύνονται με τη σωματική βία που περιλαμβάνει ελαφριές πράξεις (χαστούκι, γροθιά, σπρώξιμο) και κορυφώνεται με τον άγριο ξυλοδαρμό και τον τραυματισμό από χρήση όπλων, που είναι και οι συχνότερες μορφές σωματικής βίας. Τα θύματα της τηλεοπτικής σωματικής βίας ανήκουν και στα δύο φύλα, με ένα σημαντικό προβάδισμα των αντρών. Έτσι, στις περιπτώσεις της σωματικής βίας από άγνωστο ή φίλο, οι άντρες θύματα αποτελούν το 68,2% έναντι του 31,8%, που αφορά τις γυναίκες-θύματα. Τα αντίστοιχα ποσοστά για τις ανθρωποκτονίες είναι 77,6% για τους άντρες και 22,4% για τις γυναίκες.

Τα ποσοστά της τηλεοπτικής θυματοποίησης φαίνεται όμως ότι μετατοπίζονται σημαντικά, όταν εξετάζουμε τις «λεπτές» μορφές βίας, την ψυχολογική κακομεταχείριση και λεκτική επίθεση, που, αν και δεν περιέχουν κτηνωδία, δεν παύουν να είναι λιγότερο εξευτελιστικές για το θύμα ή λιγότερο αποτελεσματικές για το στόχο του δράστη. Έτσι, στις περιπτώσεις ψυχολογικής ή λεκτικής επίθεσης από άγνωστο ή φίλο οι γυναίκες φαίνεται ότι πλήττονται σε μεγαλύτερο ποσοστό (56,2%) από ό,τι οι άντρες (43,8%). Ο σχολιασμός που μπορεί να γίνει σε σχέση με τη μετατόπιση της θυματοποίησης ανάλογα με τη μορφή της βίας εμπεριέχει στοιχεία που αφορούν την κουλτούρα της συμπεριφοράς μέσα από την κοινωνική ομάδα του φύλου¹⁴. Οι άντρες, από πολύ μικρή ηλικία, μαθαίνουν να χρησιμοποιούν τη μυϊκή τους δύναμη, προκειμένου να λύσουν τα προβλήματα των διαφορών. Έτσι η λύση είναι η άμεση σύγκρουση, κυρίως σωματική. Η επικοινωνία τους φαίνεται ότι στηρίζεται λιγότερο στο λόγο και καλλιεργείται πολύ λιγότερο μέσα από το λόγο. Αντίθετα, οι γυναίκες μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν τη σύγκρουση με έμμεσους τρόπους και διαπραγματεύονται περισσότερο με το λόγο. Η «εξουδετέρωση» μιας γυναίκας από έναν άντρα επιτυγχάνεται συχνά χωρίς τη χρήση σωματικής βίας. Πολλές φορές μία απειλή σωματικής βίας είναι αρκετή, για να πετύχει το στόχο

του ο δράστης. Αντίθετα, στη σύγκρουση μεταξύ αντρών εμπλέκεται σχεδόν πάντοτε η σωματική βία, και μάλιστα στις σκληρότερες μορφές της.

Ένα στοιχείο εξαιρετικής σπουδαιότητας αλλά και πρωτόγνωρο για την ελληνική έρευνα είναι η μέτρηση των μορφών βίας που εκδηλώνονται στα πλαίσια στενών διαπροσωπικών σχέσεων, όπως παρουσιάζονται στα τηλεοπτικά προγράμματα. Στις περιπτώσεις που ήταν δυνατόν προσπαθήσαμε να διαχωρίσουμε τη βία που ασκείται από έναν άγνωστο ή φίλο του θύματος, από τη βία που ασκείται από την/τον ερωτικό σύντροφο ή σύζυγο και να εξετάσουμε το φύλο που φαίνεται τηλεοπτικά ότι πλήττεται περισσότερο. Έτσι, βλέπουμε ότι στις περιπτώσεις των συγκρούσεων μέσα σε μία σχέση τα ποσοστά τηλεοπτικής θυματοποίησης που συνδέονται με τα δύο φύλα παρουσιάζουν ουσιαστικές διαφοροποιήσεις. Ένα ποσοστό 83,4% των θυμάτων σωματικής κακοποίησης από το σύντροφο/σύζυγό τους αφορά γυναίκες - έναντι του 16,6% των αντρών- και στην περίπτωση της ψυχολογικής βίας το 80% αφορά γυναίκες και το 20% άντρες. Σημειώνεται ότι οι περισσότερες περιπτώσεις της τηλεοπτικής θυματοποίησης των αντρών από τις συντρόφους τους προκύπτουν μέσα από εκπομπές ψυχαγωγικού ή σατιρικού περιεχομένου. Και σε αυτή την περίπτωση είναι ορατή η επίδραση των κοινωνικών στερεοτύπων που θέλουν τη γυναίκα μέσα σε μία σχέση υποτακτική, με ανοχή και κατανόηση προς το σύντροφό της, και τον άντρα δυναμικό, με πρωτοβουλία μέσα σε μία σχέση που του εξασφαλίζει κοινωνική εξουσία και ανωτερότητα.

Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της έρευνας μπορούμε να πούμε ότι μας γέννησαν περισσότερα ερωτήματα από τις αρχικές μας θεωρητικές υποθέσεις, και ουσιαστικά φαίνεται ότι ανοίγεται ο δρόμος για την ανάπτυξη της έρευνας στη χώρα μας, ιδιαίτερα σε θέματα που αφορούν τη θέση και το ρόλο των ΜΜΕ στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία καθώς και το περιεχόμενο των μηνυμάτων που εκπέμπουν. Οι έρευνες στο εξωτερικό ιδιαίτερα σε θέματα που αφορούν τις επιδράσεις της τηλεοπτικής βίας πάνω στους τηλεθεατές, και κυρίως στα νεαρά άτομα, έχουν ξεπεράσει τις 3.500¹⁵, ενώ στη χώρα μας το ερευνητικό κενό εμποδίζει την ανάπτυξη του επιστημονικού διαλόγου.

Αν ο στόχος μας είναι να οδηγηθούμε σε μια νέα κοινωνική πραγματικότητα που αφορά τις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων και την άμβλυση των φυλετικών διαφορών, οι προσπάθειές μας θα πρέπει να γίνουν σε πολλά επίπεδα. Σημαντικός είναι ο ρόλος των φορέων κοινωνικοποίησης: της οικογένειας, της εκπαίδευσης αλλά και των ΜΜΕ -και ιδιαίτερα της τηλεόρασης- στην εκμάθηση μη βίαιων συμπεριφορών επίλυσης των διαφορών και συγκρούσεων στην κοινωνία και στο σεβασμό απέ-

14. Άννα Φραγκουδάκη, «Επικοινωνία και φύλο», εφημ. «ΤΑ ΝΕΑ», 3/10/98.

15. όπ. π., βλ. σημ. 9.

ναντι στην ανθρώπινη προσωπικότητα ανεξάρτητα από το φύλο. Τα ΜΜΕ έχουν τη δύναμη της ταχύτατης διάδοσης μηνυμάτων. Ας προσπαθήσουμε να χρησιμοποιήσουμε αυτή τη δύναμη θετικά, αποδοκιμάζοντας τη βία. Οι κοινωνικές αλλαγές γίνονται δύσκολα αποδεκτές από την κοινωνία και απαιτείται χρόνος. Εντούτοις, τα ΜΜΕ κρύβουν εκείνη τη δύναμη που θα τους επέτρεπε να προτείνουν διαφορετικά θεάματα στο κοινό¹⁶.

Όσον αφορά τις γυναίκες, θα πρέπει να ζητήσουν και να έχουν «βήμα» μέσα από τα ΜΜΕ. Από τη σημερινή τηλεοπτική πραγματικότητα απουσιάζουν στην ελληνική τηλεόραση συζητήσεις με ειδικούς επιστήμονες σε θέματα που αφορούν το «γυναικείο ζήτημα», όπως η εργα-

σία των γυναικών, η βία κατά των γυναικών στην οικογένεια και στην κοινωνία, η εκπαίδευση και ο επαγγελματικός τους προσανατολισμός, αλλά και θέματα που αφορούν τις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων.

Όσον αφορά τους τηλεθεατές, και ιδιαίτερα τους γονείς, υπάρχει τρόπος να βγούν από την παθητική θέση του αποδέκτη τηλεοπτικών μηνυμάτων και να στείλουν το δικό τους μήνυμα στους υπεύθυνους των ΜΜΕ. Η πρόταση είναι δανεισμένη¹⁷ και αφορά κυρίως τα προγράμματα βίαιου περιεχομένου. Σε αυτά τα προγράμματα μπορεί ο καθένας να απαντήσει χρησιμοποιώντας τη δεύτερη μεγάλη ανακάλυψη μετά την τηλεόραση: το κουμπί που την κλείνει...

ΠΙΝΑΚΕΣ ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ

Πίνακας 1. Σύνολο σκηνών τηλεοπτικής βίας στην ελληνική τηλεόραση. Διαχωρισμός ανά φύλο θύματος
Περίοδος: 20-25 Νοεμβρίου 1998
Ώρες: 21:00- 01:00

ΚΑΝΑΛΙΑ	ΣΥΝΟΛΟ ΣΚΗΝΩΝ		ΒΙΑ ΚΑΤΑ ΕΝΗΛ. ΑΝΔΡΩΝ		ΒΙΑ ΚΑΤΑ ΕΝΗΛ. ΓΥΝΑΙΚΩΝ	
	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣ. %	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣ. %	ΑΡΙΘΜΟΣ	ΠΟΣ. %
STAR	125	32,1%	89	36,5%	36	24,7%
ET1	59	15,1%	22	9%	37	25,3%
ANT1	46	11,8%	36	14,8%	10	6,8%
ΣΚΑΪ	46	11,8%	25	10,2%	21	14,4%
NET	43	11%	33	13,5%	10	6,8%
NEW	37	9,5%	21	8,6%	16	11%
MEGA	34	8,7%	18	7,4%	16	11%
ΣΥΝΟΛΟ	390	100%	244	100%	146	100%

16. Τ. Δουλκέρη, «Μ.Μ.Ε. και Ισότητα των Δύο Φύλων», εκδ. Παπαζήση.

17. Ν. Σαροής (1992), «Ελληνική Κοινωνία και Τηλεόραση», Αθήνα, εκδ. Γόρδιος.

Πίνακας 2. Μορφές τηλεοπτικής βίας που καταγράφηκαν ανάλογα με το φύλο του θύματος

ΜΟΡΦΕΣ ΒΙΑΣ

ΚΑ- ΝΑ- ΛΙΑ	ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ- ΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΑ ΑΠΟ ΑΓΝΩΣΤΟ Ή ΦΙΛΟ		ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ- ΛΕΚΤΙΚΗ ΒΙΑ ΑΠΟ ΣΥΖΥΓΟ Ή ΣΥΝΤΡΟΦΟ		ΣΩΜΑΤ. ΒΙΑ ΑΠΟ ΑΓΝΩΣΤΟ Ή ΦΙΛΟ		ΣΩΜΑΤ. ΒΙΑ ΑΠΟ ΣΥΖΥΓΟ Ή ΣΥΝΤΡΟΦΟ		ΒΙΑΣΜΟΣ- ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΒΙΑΣΜΟΥ		ΣΞΞ. ΠΑΡΕ- ΝΟΧΛΗΣΗ		ΕΚΒΙΑΣΜΟΣ ΑΠΕΙΛΗ ΣΩΜΑΤ. ΒΙΑΣ		ΑΝΘΡΩ- ΠΟΚΤΟ- ΝΙΕΣ	
	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ
STAR	6	4	0	0	48	16	0	1	0	2	0	2	13	7	22	5
ET1	1	9	0	2	11	10	0	1	0	2	0	3	4	6	6	4
ANT1	8	6	0	1	21	1	0	1	1	0	2	0	2	1	2	0
ΣΚΑΪ	6	11	0	0	11	7	1	0	0	1	0	0	1	1	6	1
NET	6	2	0	3	11	4	0	1	1	1	0	1	5	0	4	0
NEW	0	7	2	1	13	6	0	0	0	0	0	2	2	1	4	2
MEGA	5	2	0	1	7	4	0	1	2	1	2	2	1	5	1	1
ΣΥΝΟΛΟ	32	41	2	8	122	57	1	5	4	7	4	10	28	21	45	13

Υπεύθυνη Έρευνας: Σ.Π.ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δουλκέρη, Τ., «Μ.Μ.Ε. και Ισότητα των Δύο Φύλων», εκδ. Παπαζήση.
- Gunter, R. (1985) «Dimensions of Television Violence», England, Gower Publications.
- Gunter, B. & McAleer, J. (1997) «Children and television», 2nd edition, London, Routledge.
- Κουράκης, Ν. (1994), « Δικαιοσύνη και ΜΜΕ», 1ο Νομικό Συνέδριο, Αθήνα, εκδ. Σάκκουλα
- Morley, D. (1986) «Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure», London, Routledge.
- Morley, D. (1992) «Television, Audiences and Cultural Studies», London, Routledge.
- Παπαθανασόπουλος, Σ. (1997), «Η Δύναμη της τηλεόρασης», Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη.
- Σαρρής, Ν. (1992), «Ελληνική Κοινωνία και Τηλεόραση», Αθήνα, εκδ. Γόρδιος.
- Σεραφετινίδου, Μ. (1991), «Κοινωνιολογία των Μ.Μ.Ε.», Αθήνα, εκδ. Gutenberg.
- Wilson, T. (1993) «Watching Television», U.K., Polity Press.
- Winn, M. (1986) «Τηλεόραση: Ένας ξένος στο σπίτι», μτφ. Π. Τσαλίκη, Αθήνα, εκδ. Ακρίτας.
- Χαλαζιάς, Χ. (1997) «Τηλεόραση: Επανάσταση ή έγκλημα;», Αθήνα, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου

Συχαίρουμε και ευχαριστούμε θερμά τον καθηγητή κ. Μαγγανά, την κ. Παπαμιχαήλ και τους φοιτητές που έκαναν την έρευνα και μας παρουσίασαν πρωτότυπα στοιχεία.

Ευχαριστούμε όλους για τη συμβολή τους και ευχόμαστε οι αρχές της ΟΔΔΑ γενικά και ειδικά αυτές που αφορούν το γυναικείο φύλο να προχωρούν στη πράξη, πράγμα που σημαίνει δικαιότερη και πιο ευτυχημένη κοινωνία.